

כמה נקודות מבט על כלכלה מתוך כתביו של שטיינר

❖ האם אפשר לשלם תמורת עבודה ?

כבר אמרתי, שהעובד השכיר לא באמת מקבל מה שנחשב ל"שכר" במובן המקובל, אלא הוא למעשה מוכר את תוצרי עבודתו תמורת כסף לזים, וכך מקבל תשלום. הזים יכול לתת למה שהוא קונה מן העובד את הערך הנכון, או מכל מקום ערך גבוה יותר רק אם הוא מכיר מצוין את השוק. מבחינה כלכלית, הרווח לא נוצר בערך העודף של העבודה. לא ניתן בשום אופן להגיע למסקנה כזאת מתוך הסתכלות כלכלית על המצב. הדרך היחידה להגיע למסקנה זו היא על-ידי שיפוט מוסרי. כלומר, הרווח נוצר הודות לעובדה, שהעובד מצוי בעמדה חברתית נחותה יותר. למוצרים שהוא מוכר יש פחות ערך בנקודה בה הוא מוכר אותם, מאשר בנקודה שבה הזים מוכר אותם. הזים נמצא בעמדה שונה - הוא מכיר את הנסיבות טוב יותר, ויכול למכור ברווח גדול יותר. היחס בין העובד לזים דומה למקרה של אדם ההולך לשוק וקונה מצרך במחיר מסוים. הוא חייב לקנות את המצרך שם, כי הנסיבות לא מאפשרות לו אחרת, נניח. אדם אחר לעומת זאת, עשוי להיות מסוגל לקנות את אותו מצרך במקום אחר ובמחיר נמוך יותר. שני מקרים אלה זהים לחלוטין. מבחינה כלכלית, מה שנוצר בין העובד לזים זה פשוט סוג של שוק.

אולם אין ספק, גבירותי ורבותי, שיש הבדל מסוים, אם אני מודע לגמרי לעובדה זו, או שאני מדמיין לעצמי שאני משלם לעובד עבור עבודתו. אתם עשויים לחשוב שזהו הבדל תאורטי בלבד, אולם תנו לשתי השקפות שונות אלו להתגשם במציאות, ותראו כיצד משתנים היחסים הכלכליים תחת השפעתן השונה. כיוון שמה שקורה בין בני-אדם, הוא בין השאר תוצאה של השקפותיהם, כלומר - של הרעיונות שהם מחזיקים בהם. שינוי בהשקפה שלנו גורר שינוי במהלך הארועים. הפרולטריון כולו מבסס כיום את פעולות ההתססה שלו על הרעיון שצריך לשלם כראוי על עבודה. אולם למעשה, אין דבר כזה במציאות "תשלום על עבודה", ורק בעד **תוצרי** העבודה משלמים. עובדה זו, אילו היו מבינים אותה באמת - היתה מתבטאת גם במחירים. אי אפשר להגיד, שאין כל הבדל אם קוראים לדבר מסוים בשם שכר, או שמכנים זאת מחיר המצרך. ברגע שמדברים על שכר, אנו מדמים לעצמנו כי מדובר בתשלום עבור עבודה. מכאן נולדות קונספציות משניות למיניהן, אשר מבלבלות בין עבודה לכשעצמה, לבין תהליכים כלכליים אחרים, שהינם יוצרי-ערכים אף הם והקונפליקטים החברתיים מתעוררים אז בצורה שגויה. קונפליקטים חברתיים נוצרים בצורה אמיתית כאשר הם נולדים מרגשות והרגשות, שהם תמיד אמיתיים ונכונים בדרך זו או אחרת. אולם לעולם לא נצליח לתקן את הדרוש תיקון בלי שיהיו לנו התפיסות הנכונות באשר לכך. גבירותי ורבותי, זהו שורש הרע בחיים החברתיים. בעיות נוצרות לעיתים תכופות בדרך נכונה, אך התיקונים נעשים תחת השפעה של רעיונות שגויים. אף בנוגע לתפיסה השלמה של התהליך הכלכלי, נושאים עימם אנשים רעיונות שגויים אלה בפרטי פרטים, ויוצרים בכך תוהו ובוהו מוחלט.

❖ על חלוקת העבודה ומשמעותה

..... בו-זמנית עם שיאה של האמנסיפציה של זכויות האדם והעבודה האנושית, מופיע אלמנט חדש, שנודעה לו משמעות שונה לחלוטין בתקופות קודמות של האבולוציה האנושית, עקב השפעת האימפולסים הדתיים. בציוויליזציה האירופאית של ימי הביניים, היה קיים אלמנט זה בצורה מוגבלת ביותר, והוא הגיע לשיאו בתקופה שבה הגיעה לשיאה האמנסיפציה של זכויות האדם ושל העבודה - וכוונתי לחלוקת העבודה.

בתקופות קדומות לא היתה לחלוקת העבודה כל משמעות מיוחדת, שכן היא נכללה בתוך האימפולסים הדתיים. לכל אדם היה מקום המיועד לו, כביכול, אולם המצב השתנה כאשר התאחדה המגמה הדמוקרטית עם המגמה לחלוקת העבודה. תהליך זה החל רק במאות האחרונות והגיע לשיאו במאה התשע-עשרה, שבה קיבלה חלוקת העבודה משמעות עצומה.

לחלוקת העבודה ישנן השלכות כלכליות מסוימות. כמובן שעוד נצטרך לבחון את הגורמים לחלוקת העבודה ואת מהלך התפתחותה, אולם ראשית, אם נחשוב על כך עד הסוף ובצורה מופשטת, אזי יהא עלינו לומר, כי בסופו של דבר מסתכם העניין בכך, שאיש לא משתמש בעצמו במה שהוא מייצר. מה תהיה משמעות הדבר מבחינה כלכלית? הבה נבחן זאת בדוגמא שלהלן.

נניח שישנו חייט התופר פריטי לבוש. אם נניח שקיימת חלוקת עבודה, אזי עליו מן הסתם, לתפור אותם עבור אנשים אחרים. כעת נניח שהוא מחליט לתפור בגדים גם לעצמו, מלבד אלו שהוא תופר לאחרים. הוא גומר בדעתו להקדיש חלק מעבודתו לתפירת בגדיו הפרטיים, ואת שאר עבודתו - כלומר, את חלק הארי - להקדיש לתפירת בגדים לאחרים. ובכן, אם בוחנים זאת בצורה שטחית, ניתן להגיד, שזהו הדבר הטבעי ביותר בעולם, שחייט יתפור את בגדיו-שלו, בטרם יצא ויתפור בגדים לאחרים - וזאת אפילו במסגרת חלוקת העבודה. אולם כיצד הם פני הדברים מבחינה כלכלית? ובכן, בדיוק עקב העובדה

שקיימת עבודה, ושכל אדם לא מייצר דברים בשביל עצמו, אלא עבור אחרים-, בדיוק עקב כך, למוצרים השונים יהיו ערכים מסוימים, ועל-כן אף מחירים מסוימים. חלוקת העבודה כוללת, כמובן, גם את הסירקולציה הממשית של המוצרים. אם נניח, לפיכך, שהודות לחלוקת העבודה, הכוללת גם את הסירקולציה של המוצרים, יש למוצרי של החייט ערך מסוים; - אזי, האם ערכם הכלכלי של המוצרים שהוא מייצר עבור עצמו יהיה זהה? או שמא יהיו זולים יותר, או אף יקרים יותר? זוהי השאלה החשובה ביותר. דבר אחד ייצא מכלל חשבון, ללא שום ספק: הבגדים שיתפור החייט עבורו לא ייכנסו לסירקולציה הכללית של המוצרים, ולא ייכללו בתהליך ירידת-המחיר הכללית המתרחשת הודות לחלוקת העבודה. על-כן יהיו בגדיו הפרטיים יקרים יותר, למרות העובדה שהחייט לא משלם עבורם פרוטה. הסיבה לכך היא, שאין זה אפשרי שהחייט ישקיע בבגדיו הפרטיים עבודה כה מועטה ביחס לערכם, כפי שהוא משקיע בבגדים הנכנסים לסירקולציה הכללית.

.....

ובכן, בתור התחלה, בואו נתייחס לכל שנאמר זה עתה כאל קו מחשבה, אשר יובילנו לצורתו האמיתית של מדע הכלכלה. מאוחר יותר נצטרך, כמובן, לבחון אף את העובדות עצמן.

בינתיים נוכחנו בנכונות העובדה, שככל שחלוקת העבודה מתקדמת כן מתקדם יותר ויותר התהליך, שלפיו כל אדם עובד תמיד עבור השאר, - עבור הכלל - ולא עבור עצמו. במילים אחרות, הצמיחה של חלוקת העבודה המודרנית יוצרת מצב, שבו הכלכלה תלויה לחלוטין בהיכחדות האגואיזם האנושי. אני מבקש מכם להבין הערה זו מן הבחינה הכלכלית בלבד ולא במובנה האתי. מבחינה כלכלית, האגואיזם אינו אפשרי. אני כבר לא יכול לעשות כלום עבור עצמי, שכן ככל שמתקדמת חלוקת העבודה, אני עושה הכל עבור אחרים.

הקריאה לאלטרואיזם הגיעה, למעשה, הרבה יותר מהר עקב נסיבות היצרניות טהורות הקשורות במישור הכלכלי, מאשר עקב שינויים במישור האתי והדתי. ניתן להמחיש זאת בעזרת דוגמא היסטורית פשוטה.

המילה "אגואיזם" הינה עתיקה למדי, למרות שלא תמיד היתה לה המשמעות החמורה שמייחסים לה כיום. המילה "אלטרואיזם", לעומת זאת, הינה בקושי בת מאה שנה (פירושה: "לחשוב למען האחר"). אין צורך שנתעכב יתר על המידה על מאפייני חיצוני זה, למרות שנוכל לקבל אישור לעובדה זו בעזרת מחקר היסטורי מדוקדק יותר; אולם ביכולתנו לומר, באמת, שבתקופה שבה חלוקת העבודה כבר היתה מוכרת ומקובלת בכלכלה, היתה המחשבה האנושית אודות האתיקה רחוקה עדיין מלהגיע לכדי הערכה מלאה של האלטרואיזם. מבחינה כלכלית טהורה, אם-כן, ביכולתנו לראות מייד את ההשלכות הנוספות של תביעה זו לאלטרואיזם. עלינו למצוא את דרכנו לתוך התהליך האמיתי של חיי הכלכלה המודרניים, שבהם איש אינו צריך לספק לעצמו דבר, אלא רק לזולתו, ועלינו לראות כיצד יקבל כל אדם בדרך זו את צרכיו, בצורה הטובה ביותר.

❖ כדי להבין את הכלכלה צריך לחשוב תמונתית

זהו הקושי הגדול שבעיצוב רעיונות בתחום הכלכלי. אי-אפשר לעצבם בכל דרך אחרת מאשר בצורת **תמונות**. אין מושגים מופשטים שעשויים לעזור לכם לתפוס את התהליך הכלכלי. עליכם להבינו באמצעות תמונות. אולם בדיוק דרישה זו, לעבור ממושגים מופשטים גרידא לתהליכי חשיבה אימגניטיביים - היא הגורמת לאי נוחות כה רבה בקרב העולם המשכיל כיום, וזאת בכל תחום חשיבה שהוא. אף על פי כן, לא ניתן כלל לפתח ולבסס מדע אמיתי של כלכלה, מבלי לפתח רעיונות תמונתיים, אימגניטיביים. אנו מוכרחים להיות מסוגלים לתפוס את כל הפרטים של מדע הכלכלה שלנו בתמונות אימגניטיביות, אשר צריכות בנוסף לכך, להיות בעלות איכות דינאמית. עלינו להיות מודעים לאופנים השונים שבהם פועל תהליך כזה בכל מקרה ומקרה, - עם כל צורה חדשה שהוא לובש.

❖ הדרך הנכונה לנהל את החיים הכלכליים היא באמצעות התאגדויות חופשיות

המערכת הכלכלית תאפשר לאנשים בעלי אינטרסים מקצועיים או צרכניים זהים לחבור זה לזה באיגודים, שביחסיהם ההדדיים ייצרו את המכלול של החיים הכלכליים. מערכת זו תיווצר על בסיס של חבירה, ומתוך היחסים בין ההתאגדויות השונות. התאגדויות אלו יפתחו פעילות שהיא כלכלית טהורה. את הבסיס החוקי לעבודתן תספק להן המערכת המשפטית.

.

אין הכוונה כאן לצייר אוטופיה. כי לא נאמר כאן שיש לעצב דבר כלשהו באופן כזה או אחר. יש כאן רק התוויית הכיוון שיאפשר לבני האדם לעצב בעצמם את הדברים, אם ברצונם לפעול בקהילות אשר תואמות את תפישותיהם ואת האינטרסים שלהם.

הצורך לחבור יחדיו בקהילות מעין אלו נובע מצד אחד מן הטבע האנושי, כאשר אין ההתערבות המדינתית חוסמת אותו; מאחר והטבע יוצר את הצרכים. ומהצד השני יכול התחום הרוחני החופשי לתרום לכך, שכן מתוך פעילותו נוצרות התפישות והתובנות אשר משפיעות על הקהילה. מי שחושב מתוך ההתנסות חייב להודות שקהילות משותפות יכולות להתהוות בכל רגע, ושאינן בהן שום דבר מן האוטופיה. אין שום דבר המונע מהן להתהוות, אלא העובדה שהאדם בזמן הנוכחי שואף "לארגן" את החיים הכלכליים על פי האופן שבו הוא הפך את המחשבה הזו על "ארגון" לאמונה עיוורת. אל מול סוג זה של ארגון, אשר שואף לחבר את בני האדם מבחוץ ולגרום להם לייצר, ניצבת ההתארגנות הכלכלית המבוססת על ההתאגדות החופשית, כתמונה הפוכית. באמצעות ההתאגדות מתקשר האדם עם רעהו, והתכנון הכולל מתהווה מתוך השכל הישר של היחיד.

יהיו מי שיאמרו: מה התועלת בכך שחסר הרכוש יתאגד ביחד עם בעל הרכוש? אפשר לסבור שרצוי יותר שכל הייצור והצריכה יווסתו מבחוץ באופן "צודק". אך הוויסות המכוון הזה חוסם את כוח היצירה החופשי של היחיד, וגוזל מן החיים הכלכליים את מה שיכול לנבוע אך ורק מתוך כוח היצירה החופשי. וכדאי לנסות ולו פעם אחת, על אף כל השיפוטיות הקדומים, אפילו את ההתאגדות הזו של חסר הרכוש עם בעל הרכוש. אם אין התערבות של כוחות אחרים אלא רק של כוחות כלכליים, אזי יהיה על בעל הרכוש לגמול לחסר הרכוש בתמורה הולמת עבור כל מה שהוא עושה עבורו. בימינו אין מדברים על הדברים הללו מתוך האינסטינקטים של החיים, הנובעים מן הניסיון, אלא מתוך הלכי-הנפש שלא צמחו מתוך האינטרסים הכלכליים אלא מאינטרסים מעמדיים ואחרים. הם יכלו להתפתח מאחר שבזמן החדש, שבו בייחוד החיים הכלכליים נהיו מורכבים יותר ויותר, לא הצליחו להתמודד איתם בעזרת רעיונות כלכליים טהורים. החיים הרוחניים הבלתי-חופשיים מנעו זאת. האנשים הפעילים בכלכלה ניצבים בתוך שיגרת החיים. הם אינם יכולים לחדור בראייתם אל הכוחות המעצבים הפועלים בכלכלה. הם עובדים מבלי שתהיה להם הבנה של המכלול של החיים האנושיים. בהתאגדויות כל אחד ישמע מן האחר את מה שעליו לדעת. תיווצר הכרה כלכלית של מה שהוא בעל היתכנות כלכלית, מכיוון שהאנשים, שלכל אחד מהם בתחומו יהיו הבנה וניסיון, יגבשו את השיפוט ב'חד'.

כמובן שנחוצה לשם כך המנטליות הנכונה, אולם אין די בזאת. אפשר אפילו להקים התאגדויות שחבריהן הם בעלי אבחנה כלכלית מעמיקה, ועדיין - אם חסר שם משהו מסוים, אזי יכולת האבחנה שלהם לא תועיל במאום. משהו אחר צריך להיות קיים בהתאגדויות אלו, ואף אמנם **יהיה קיים** בהן, ברגע שיכירו בנחיצותן של התאגדויות כאלו. משהו זה הינו **הרוח הקהילתית** - תחושת הקהילה, התחושה ביחס לתהליך הכלכלי **השלם**. האדם המשתמש מייד במה שהוא קונה, יכול רק לספק בכך את צרכיו האנוכיים. אילו לא היה עושה כך, הוא היה יוצא בהפסד רציני. כאדם יחיד בכלל החיים הכלכליים, הוא לא יכול להרשות לעצמו להגיד למי שמציע לו מעיל ב- 40 פרנק, "הו, לא, אני אתן 60 פרנק. - המחיר שהצעת לא מתאים לי!". בנקודה זו, בתהליך הכלכלי, לא יכול האדם היחיד לעשות כלום. אולם ברגע שבו נכנס לתהליך הכלכלי הגורם להתאגדות, אין זו עוד שאלה של אינטרסים אישיים מיידים. כאן תיכנס לתמונה השקפה כוללת לגבי התהליך הכלכלי, וכן מחשבה על האינטרס של הזולת. אין כל דרך אחרת ליצור שיפוטים אמיתיים בתחום הכלכלי. אנו נקראים אם-כן להתעלות מן התהליך הכלכלי, להדדיות ולנתינה הדו-צדדית בין בני אדם, ויותר מכך, אנו נקראים להתעלות למה שינבע מכך, כלומר, **לרוח הקהילתית האובייקטיבית הפועלת באיגודים**. רוח קהילתית זו לא תנבע משום "חומצה מוראלית" (מוסרית), אלא מהכרה במה שמתבקש ונחוץ מתוך התהליך הכלכלי עצמו.

❖ איך מחשבים מחיר באופן נכון?

ידוע לכם אולי שבספרי "הגוף החברתי התלת-איברי" ניסיתי להביע באמצעות נוסחה את האופן שבו ניתן להגיע לקונספציה של "מחיר אמיתי" (כך נקרא לו בהתחלה) בתחום התהליך הכלכלי. מיותר לומר, כי נוסחה כזו היא קודם כל בבחינת דבר מופשט. מטרתן של ההרצאות הללו (אשר תהויינה שלימות בפני עצמה, כך אני סבור, למרות קוצר הזמן שבידינו) - היא לראות כיצד כל מדע הכלכלה - בקוויו הכלליים, על כל פנים - מתיישב עם נוסחה מופשטת זו.

הנוסחה שנתתי בספרי "הגוף החברתי התלת-איברי" היתה כדלקמן: "מחיר אמיתי" נוצר, כאשר אדם מקבל, כערך-שכנגד למוצר שייצר, מספיק כדי לאפשר לו לספק את כל צרכיו, כולל כמובן צרכיהם של התלויים בו, עד שישלים את ייצורו של מוצר דומה נוסף. נוסחה זו, אף שהיא מופשטת, ממצה בכל זאת את העניין. כשמחברים נוסחה, תמיד חיוני שהיא תכיל את **כל** הפרטים הקונקרטיים.

אני מאמין שבתחום הכלכלי, נוסחה זו אינה פחות ממצה מאשר התאוריה של פיתגורס לגבי כל המשולשים ישרי הזווית. אך הנקודה היא, שבדיוק כפי שעלינו לכלול בתאוריה של פיתגורס את הפרופורציות המשתנות של הצלעות, יהיה עלינו אף בנוסחה זו, לכלול הרבה מאוד משתנים נוספים. מדע הכלכלה הוא בדיוק ההבנה של האופן, שבו יכול התהליך הכלכלי כולו להיכלל בנוסחה זו. ברצוני היום להתחיל מפן אחד חשוב ביותר של הנוסחה. ובכן: הנוסחה לא מציינת את מה שעבר, אלא את מה שעומד לקרות בעתיד, כיוון שאני אומר בנוסחה, בכוונה, - "הערך שכנגד צריך לספק את צרכי האדם בעתיד - כלומר, עד שהוא ייצר מוצר דומה בשנית". זהו פן חיוני לחלוטין בנוסחה. אם היינו דורשים ערך שכנגד, פשוטו כמשמעו, עבור המוצר שהאדם ייצר כבר; אם היינו מצפים שזה יעלה בקנה אחד עם העובדות הכלכליות האמיתיות, אזי היה יכול בהחלט לקרות, שאותו אדם יקבל עבור מוצרו ערך אשר יספק את צרכיו רק במשך חמש שישיות, נניח, מהזמן שלוקח לו לייצר מוצר חדש. העובדות הכלכליות הן שונות בעבר ובעתיד. מי שנדמה לו, שביכולתו לערוך טבלה כלשהי על-סמך מה שקרה בעבר, יטעה בלי כל ספק בתחום הכלכלי. הכלכלה, או

העסקים, מורכבים בעקרון מהפעלת תהליכים עתידיים, בעזרת מה שהתרחש לפני כן. אולם היכן שמתמשים כך בתהליכי העבר כדי להתחיל תהליכים חדשים, תמיד קורה בכמה מן המקרים, שהערכים משתנים בצורה ניכרת. ולמעשה, הם משתנים כל הזמן. חיוני לכן להזכיר בנוסחה זו, ש"אם מישוהו עושה זוג נעליים, אזי הזמן שלקח לו לייצר אותן **איננו** הגורם המכריע במובן הכלכלי. הגורם המכריע הוא הזמן שייקח לו לייצר את זוג הנעליים **הבא**". זוהי הנקודה, ועלינו כעת לנסות ולהבין את מלוא השלכותיה בתהליך הכלכלי השלם.